
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia Filologiczne 26, Filologia Polska 1989 z.10

ANDRZEJ DYSZAK

STRUKTURY ZDANIOWE Z ORZECZENIEM SYNTETYCZNYM WYRAŻAJĄCYM
CIERPIENIE¹

Przedmiotem zainteresowania są w tym artykule struktury zdaniowe - wykładniki cierpienia fizycznego odbieranego przez człowieka /lub zwierzę/ w odpowiednim receptorze². Cierpienie /= przykre doznanie/ pojmuję się jako strukturę predykatowo-argumentową³ z podmiotem recepcyjnym i lokalizatorem jako argumentami.

Podmiot recepcyjny /P/ to osoba /lub zwierzę/ odbierająca cierpienie poprzez receptor /stąd przymiotnik określający podmiot - recepcyjny/.

Lokalizatorem /Lok/ jest miejsce na ciele człowieka /zwierzęcia/ lub w jego wnętrzu, w którym człowiek /albo zwierzę/ odczuwa cierpienie.

Strukturę predykatowo-argumentową omawianego typu można przedstawić za pomocą symboli jako następujący schemat:

P ← Pr → Lok

Nie wszystkie orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienie /Osc/ otwierają pozycje dla wykładnika lokalizatora, stąd wśród struktur zdaniowych z tymi orzeczeniami da się wyróżnić dwa podstawowe typy:

- A. Struktury zdaniowe z orzeczeniem syntetycznym otwierającym pozycje dla wykładnika podmiotu recepcyjnego /WP/ i wykładnika lokalizatora /WLok/:

WP ← Osc → WLok

B. Struktury zdaniowe z orzeczeniem syntetycznym otwierającym pozycję tylko dla wykładnika podmiotu recepcyjnego:

WP ← Osc

Wśród struktur typu A. można wyróżnić podtypy w zależności od formy wykładnika podmiotu recepcyjnego i wykładnika lokalizatora.

A1. Struktura z orzeczeniem otwierającym pozycje dla WP w mianowniku i dla WLoc w bierniku z przyimkiem na:

WP_m ← Osc → WLoc_{b/na/}

Realizacjami tej struktury mogą być np. zdania:

1. Chory cierpi⁴ na gardło.
2. Matka niedomaga⁵ na serce.

A2. Struktury z orzeczeniem otwierającym pozycje dla WP w celowniku i dla WLoc:

a/ w mianowniku:

WP_c ← Osc → WLoc_m

Struktura ta realizuje się np. w zdaniach:

3. Choremu dolega⁶ rana.
4. Adamowi zdrętwiały⁷ plecy.

b/ w miejsowniku z przyimkiem w

WP_c ← Osc → WLoc_{mc/w/}

Na przykład:

5. Matce kręci się⁸ w głowie
6. Ali szumi w uszach.

A3. Struktura z orzeczeniem otwierającym pozycje dla
WP w bierniku i dla WLoc w mianowniku:

WP_b ← Osc → WLoc_m

Na przykład:

7. Alę piecze⁹ noga.

8. Matkę boli¹⁰ ząb.

W realizacjach struktur typu A. /z pozycją otwartą dla WLoc/ pojawiają się często dyzjunktywne¹¹ wykładniki lokalizatora /jeden szczegółowy, drugi ogólny - można je oznaczyć: WLoc₁, WLoc₂ - przy czym Lok₁ jest składnikiem Lok₂/.

Oto przykłady zdań z realizacjami takich dyzjunktywnych wykładników lokalizatora:

9. Matkę pali¹² oparzenie na ręce.

10. Janka szarpie¹³ rana w udzie.

11. Ojcu martwieją palce u nóg.

12. Piotrowi cierpnie skóra na plecach.

Forma obu lokalizatorów jest trudna do określenia. WLoc₁ zdaje się występować w mianowniku, WLoc₂ - w przypadku zależnym z przyimkiem, najczęściej w lub na /por. przykłady 9., 10., 12./.

Może się jednak zdarzyć, że w mianowniku pojawi się WLoc₂, a w przypadku zależnym z przyimkiem - WLoc₁, np.:

13. Matkę boli noga w kolanie.

WLoc₂ WLoc₁

Do eliptycznych realizacji z dyzjunktywnym wykładnikiem argumentu można by zaliczyć przykłady typu:

14. Ojca łamie w krzyżu.

15. Piecze mnie w gardle.

w których da się wstawić wyzerowany W_{Lok_1} , np. w postaci zaimka coś /Ojca łamię coś w krzyżu, Piecze mnie coś w gardle/.

Sposoby wyrażania dyzjunktywnego lokalizatora wymagają jednak szczegółowszych badań.

Struktury typu B. można dzielić ze względu na formę wykładnika podmiotu recepcyjnego.

B1. Struktura z orzeczeniem otwierającym pozycję dla WP w mianowniku:

$WP_m \leftarrow$ Osc

Na przykład:

16. Ojciec pociępiął¹⁴ /trochę po zabiegu/.

B2. Struktura z orzeczeniem otwierającym pozycję dla WP w bierniku:

$WP_b \leftarrow$ Osc

Na przykład:

17. Janka nudzi /po tej kolacji/.

18. Alę mdli¹⁵.

Artykuł ma charakter szkicowy, jest najogólniejszą propozycją opisu struktur zdaniowych z orzeczeniem syntetycznym wyrażającym cierpienie, nie uwzględnia zapewne wszystkich typów struktur.

PRZYPISY

¹Artykuł jest skróconą i zmienioną wersją jednej z dwu części pracy magisterskiej /"Konstrukcje zdaniowe z predykatem oznaczającym cierpienie"/ napisanej w Zakładzie Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy w r. 1979.

²Por. receptor w MSjp: "narząd, za pomocą którego organizm odbiera bodźce" /s.689/ i w Słowniku wyrazów obcych W.Kopalińskiego: "odcinek układu nerwowego /.../ odbierający bodźce zewnętrzne albo wewnętrzne" /s.638/.

³Pojęcie struktury predykatowo-argumentowej rozumie się za Topolińską jako "konstrukt semantyczny sztucznie wyabstrahowany z tekstu, na który składa się informacja określająca relację". /Grupa imienna gramatycznie wiązana przez czasownik..., s.106/

Por. też definicję struktury predykatowo-argumentowej, predykatu i argumentu w pracach S.Karolaka/.

⁴Nie w znaczeniu "choruje" /bo choroba nie musi wywoływać dolegliwości/, lecz w znaczeniu "odczuwa ból fizyczny". Por. cierpieć w Msjp: 1. "odczuwać, przeżywać ból fizyczny lub moralny; boleć nad czym lub z powodu czego"., /s.85/.

Podkreślenie - A.D.

Możliwa byłaby interpretacja tego typu struktury, przynajmniej w odniesieniu do niektórych realizacji, jako pochodnej od struktury z orzeczeniem analitycznym /z podwójnym wykładnikiem tego samego predykatu /typu "Cierpiała na bóle w nogach" opisywanym przez A.Otfinowskiego, Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych, Bydgoszcz 1982 s.9,10.

W Ssg w bierniku z przyimkiem na występuje tylko nazwa choroby, np. na migrenę, na reumatyzm, na białaczkę /I, s.86/.

W Spp obok nazwy choroby dopuszcza się też nazwę części ciała: "cierpieć na co /wymieniając chorobę, jej objaw lub chorą część organizmu /:Cierpieć na anemię, na bezsenność, na gardło, na bóle w stawach" /s.80/.

Spp łączy więc jak gdyby w jedną strukturę obie wyżej wymienione, to znaczy z orzeczeniem syntetycznym /Cierpi na gardło/ i analitycznym /Cierpi na bóle gardła/. Podkreślenia - A.D.

⁵W znaczeniu "cierpi". Por. "niedomagać" w Ssg: "I. być niezupełnie zdrowym, często chorować, zapadać na zdrowiu, cierpieć na coś" /II, s.97/. W bierniku z przyimkiem na podaje się tu nazwę części ciała. Podobnie w Spp /s.396/. Por. też poprzedni przypis. Podkreślenia - A.D.

⁶Ssg podaje podobny schemat struktury z wykładnikiem części ciała w mianowniku: "Dolegało mu serce" /I, s.137/. Por. także dolegać w Psjp, gdzie podany jest przykład: "rana dolega" /s.42/. Podkreślenia - A.D.

⁷Zdętwienie /pleców/ czy kręcenie się /w głowie/, martwienie i cierpienie /różnych części ciała/ jak w przykładach 5., 11., 12. traktuje się jako przykre odczucia i zalicza do klasy cierpień.

⁸S.Karolak uznaje czasownik kręcić się, a także szumieć /por. przykład 6./ i boleć /por. przykład 8./, obok kilku innych będących wykładnikami cierpienia, za wyrażenie spełniające model struktur predykatowo-argumentowych z argumentem złożonym osobowo-rzeczowym /Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia, s.152/.

W takim ujęciu WP i WLoc uznać by trzeba za dwa wykładniki jednego argumentu, co nie odpowiada przyjętemu w artykule schematowi struktury predykatowo-argumentowej.

W Ssg /I, s.307/ "kręci się w głowie" /w znaczeniu: odczuwa się zawrót głowy" /zaliczone do frazeologizmów.

⁹Ssg podaje dwie oddzielne struktury z orzeczeniem piecze /w znaczeniu IV: "wywoływać uczucie pieczenia, gorąca, palić" I, s.361/: z wykładnikiem części ciała w mianowniku lub w miejscowniku z przyimkiem w /przykłady: Piekły ją odparzone stopy. Piecze mnie w gardle. Ibidem/. Por. też z przykładem realizacji struktury /w znaczeniu III: "sprawiać charakterystyczny ból, przy którym ma się uczucie gorąca w bolącym miejscu" /:"Czuł się coraz gorzej, piekły go rany". Ibidem. Pod-

kreślenia - A.D.

- ¹⁰ Ssg potwierdza konstytuowanie przez orzeczenie boli struktury z wykładnikiem części ciała w mianowniku, np. "Joannę bolała lewa ręka. Psa bolały ropiejące uszy." /I, s.35/. Podkreślenia - A.D.
- ¹¹ O dyzjunkcji argumentu zob. S.Karolak, Z problematyki opisu wyrażeń predykatowo-argumentowych, /w:/ Studia gramatyczne I, Wrocław 1977; Składnia wyrażeń predykatowych, /w:/ Gramatyka współczesnego języka polskiego, Składnia, Warszawa 1984, s.108.
- ¹² Por. palic w Ssg /w znaczeniu VIII: "wywoływać uczucie pieczenia, silnego gorąca, piekącego bólu", II, s.329/, gdzie jako realizacje schematu 1. podane są m.in. przykłady: "Palily ją otarcia/ /oparzenia na rękach. Psa paliła rana na grzbiecie"., Ibidem. Podkreślenie - A.D.
- ¹³ Por. szarpać w Msjp /w znaczeniu 1a/: "być odczuwanym gwałtownie jako dokuczliwe rwanie, ciągnięcie; mocno dokuczać, dawać się we znaki", s.796/, gdzie podaje się m.in. przykład: "Rana, ból szarpie," Podkreślenia - A.D.
- ¹⁴ Por. pociерpieć w Sjp: "spędzić pewien czas cierpiąc fizycznie" i podany przykład: "Zastrzyk jest bolesny, musisz trochę pociерpieć"., /II, s.719/. Podkreślenie - A.D.
- ¹⁵ S.Karolak wymienia czasownik mdlic w zbiorze wyrażeń predykatywnych realizujących model struktury predykatowo-argumentowej z jednym argumentem osobowym /op.cit., s.138/, podając jako przykład zdanie: "Joannę mdliło"., /op.cit., s.142/. Oddziela w ten sposób mdlic od innych czasowników - wykładników predykatów z klasy cierpień realizujących wg niego model struktury predykatowo-argumentowej z jednym argumentem osobowo-rzeczowym /zob. przypis 8./.
- Mdlic zdaje się jednak implikować nie tylko osobę, ale i lokalizator. Por. definicję rzeczownika mdłość w SjpD: "1. /.../ swoiste nieprzyjemne uczucie zlokalizowane w dołku podsercowym i w przełyku; /.../", IV, s.539. Podkreślenie - A.D.

Wykaz cytowanych prac:

- Karolak S., Z problematyki opisu wyrażeń predykatowo-argumentowych, /w:/ Studia gramatyczne I, Wrocław 1977;
Składnia wyrażeń predykatywnych, /w:/ Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia, Warszawa 1984
- Kopaliński W., Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, Warszawa 1971
- Mały słownik języka polskiego pod red. S.Skorupki, H.Auderskiej, Z.Łempickiej, Warszawa 1974
/Msjp/
- Otfinowski A., Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych, Bydgoszcz 1982
- Podręczny słownik języka polskiego, przedruk wydania M.Arota /Psjp/ z 1939 r., Warszawa 1957
- Słownik języka polskiego pod red. W.Dorszewskiego, t.IV, /Sjpd/ Warszawa 1963
- Słownik języka polskiego pod red. M.Szymczaka, t.II, Warszawa /Sjp/ wa 1981
- Słownik poprawnej polszczyzny pod red. W.Doroszewskiego, /Spp/ Warszawa 1973
- Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich pod /Ssg/ red. K.Polańskiego, t.I, II, Wrocław 1980, 1984
- Topolińska Z., Grupa imienna gramatycznie wiązana przez czasownik a semantyczna interpretacja tekstu, /w:/ Polonica I - 1975

SANTENCE STRUCTURES WITH A SYNTHETIC PREDICATE EXPRESSING
SUFFERING

Summary

The author treats suffering as the predicative-argumental structure, the arguments of which are: receptive subject /P/ and finder /Lok/. The exponents of this semantic structure are sentence structures with a predicate expressing suffering. One can distinguish among them:

- A. The structures with positions for the exponents of both arguments /WP and WLok/, e.g. Matkę boli ząb.

Among the realizations of these structures are sentences with a double exponent of finder, e.g. Matkę pali oparzenie na ręce.

- B. The structures with the position only for WP,
e.g. Alę mdli.

The subtypes of the structures A. and B. are distinguished on the basis of their form of the exponents of arguments /WP and WLok/.